

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

3.1 วิธีการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยใช้รูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (participatory action research (PAR)) เพื่อมุ่งหวังให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มเป้าหมาย และนักวิจัย อันจะนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการทำงานระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ และพัฒนาแนวทางในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในอนาคต สำหรับรายละเอียดของวิธีการวิจัยมีกิจกรรม และขั้นตอนดังนี้

3.1.1 การค้นคว้าเอกสารรายงานการวิจัย งานพัฒนา และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาทั้งเป็นการศึกษาของบุคคล และของหน่วยงานต่างๆ ทั้งในพื้นที่ และนอกพื้นที่ ทั้งนี้ยังรวมถึงรายงานต่างๆ ของหน่วยงานเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนจากแหล่งข้อมูลต่างๆ เช่น สำนักงานในพื้นที่ ห้องสมุด รวมถึงการค้นข้อมูลจากเว็บไซต์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการค้นคว้าเอกสารต้องการข้อมูล เพื่ออธิบายประเด็นต่างๆ เช่น สภาพเศรษฐกิจสังคม ประวัติความเป็นมา องค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการ และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ประวัติ และความเป็นมาในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การจัดการ และการใช้ประโยชน์ไม้สนของชุมชนบ้านวัดจันทร์ เป็นต้น

3.1.2 ลงพื้นที่ศึกษาเบื้องต้น เพื่อชี้แจงเกี่ยวกับโครงการวิจัยต่อผู้นำชุมชน และหน่วยงานในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัย โดยชี้แจงเกี่ยวกับความเป็นมา วัตถุประสงค์ ขั้นตอน ผลผลิตและผลลัพธ์ของการวิจัย เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลสู่ประชาชนเกี่ยวกับงานวิจัย และสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องก่อนผู้วิจัยเริ่มเก็บข้อมูลภาคสนาม

3.1.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เป็นการผสมผสานการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ และปริมาณเข้าด้วยกัน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ 1) ประวัติความเป็นมาในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ โดยเฉพาะไม้สน และรูปแบบการใช้ประโยชน์ไม้สนในอดีตนับแต่ชุมชนมีการใช้ประโยชน์ไม้สนในการดำรงชีพ และเพื่อการค้า 2) สถานการณ์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ โดยเฉพาะไม้สน และรูปแบบการใช้ประโยชน์ไม้สนในปัจจุบัน 3) การรับรู้ของประชาชนในชุมชนบ้านวัดจันทร์เกี่ยวกับพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงวัดจันทร์ และสวนป่าสวนวัดจันทร์ และ 4) สถานการณ์ปัจจุบันเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ โดยเฉพาะไม้สนในพื้นที่บ้านวัดจันทร์ เป็นต้น สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจะใช้เทคนิคการประเมินชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (participatory rural appraisal) เป็นฐานในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้เครื่องมือต่างๆ เช่น การสังเกตการณ์โดยตรง

(direct observation) การทำแผนที่ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (participatory mapping) การสัมภาษณ์เชิงลึก (indepth interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) และการประชุมกลุ่ม (focus group) ทั้งเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เป็นต้น

3.1.4 คณะผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษา อันได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ สังคม ประวัติความเป็นมา องค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการ และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ประวัติ และความเป็นมาในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การจัดการ และการใช้ประโยชน์ไม้สนของชุมชนบ้านวัดจันทร์ ที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากรายงาน การวิจัย เอกสารจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยทำการนำเสนอผล ผ่านการบรรยาย การจัดหมวดหมู่ของข้อมูล เพื่อเป็นการทำความเข้าใจสภาพของพื้นที่ศึกษา

3.1.5 วิเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยจำแนกหมวดหมู่ของข้อมูล ออกเป็นมุมมอง และบทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ใน พื้นที่บ้านวัดจันทร์ เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders analysis) และสร้างกลยุทธ์การทำงานร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

3.1.6 จัดประชุมผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชน ตัวแทนองค์กร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่บ้านวัดจันทร์ วิเคราะห์บทบาท และมุมมอง เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่บ้านวัดจันทร์ร่วมกัน

3.1.7 คณะผู้วิจัย และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทำการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลให้เป็น หมวดหมู่ เพื่อให้ง่ายในการนำมาใช้ประโยชน์ โดยองค์ความรู้ต่างๆ ที่ได้จากการค้นคว้าข้อมูลจาก รายงานการวิจัย และการเก็บข้อมูลภาคสนามจะนำมาถ่ายทอดสู่ชุมชน เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน ให้กับชุมชน ตัวอย่างองค์ความรู้ที่จะมีการถ่ายทอด ได้แก่ 1) ข้อมูลทางวิชาการเกี่ยวกับหลักการ จัดการป่าไม้ที่ถูกต้อง และเหมาะสม 2) ผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ไม้สนทั้ง ในพื้นที่ และนอกพื้นที่ศึกษา และ 3) ระเบียบ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

3.1.8 คณะผู้วิจัย และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทำการพัฒนาสื่อ และเครื่องมือในการถ่ายทอด องค์ความรู้ เพื่อนำไปใช้ในการส่งเสริม ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน โดยใช้การจัดการ และการใช้ประโยชน์ไม้สนเป็น กรณีตัวอย่าง ตัวอย่างสื่อที่จะใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ เช่น สื่อบุคคล ได้แก่ การสัมมนา การประชุมระดับชุมชน สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น โปสเตอร์ และสื่อกิจกรรม ได้แก่ การศึกษาดูงานนอกสถานที่ การสาธิต เป็นต้น

3.1.9 คณะผู้วิจัย และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทำการพัฒนาแนวทางการทำงานร่วมกับชุมชนในพื้นที่ เพื่อการฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน โดยดำเนินการบนฐานการปฏิบัติงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม กิจกรรมที่จะดำเนินการมี ดังนี้

3.1.9.1 คณะผู้วิจัย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และสมาชิกในชุมชนร่วมกันค้นหาปัญหาหรือประเด็นที่ชุมชนคิดว่าเป็นประเด็นที่น่าสนใจในการใช้ประโยชน์ และการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนในพื้นที่ ผ่านการประชุมกลุ่ม ทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เพื่อเป็นโจทย์ในการนำไปสู่แนวทางการทำงานร่วมกับชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ต่อไป

3.1.9.2 จัดเวทีชุมชน การประชุม/สัมมนา ร่วมกับชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ โดยร่วมกันหาแนวทางที่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในการฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน

3.1.9.3 คณะผู้วิจัย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และสมาชิกในชุมชนร่วมกันคัดเลือกนักวิจัยท้องถิ่นที่จะเข้าร่วมในโครงการวิจัย โดยจะต้องเป็นคนในพื้นที่ที่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้เป็นอย่างดี มีความกระตือรือร้น และสนใจกระบวนการวิจัย ซึ่งจะเป็นผู้ประสานงานในการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับชุมชน

3.1.9.4 คณะผู้วิจัย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และสมาชิกในชุมชนวางแผนกำหนดแนวทางการดำเนินกิจกรรม เพื่อสร้างการเรียนรู้ และความเข้าใจ ในการลงมือปฏิบัติกิจกรรมการฟื้นฟูและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนของนักวิจัยท้องถิ่น ตัวอย่างวิธีการ หรือกิจกรรมที่จะดำเนินการ เช่น

1) การศึกษาดูงานในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน หรือประเด็นที่นักวิจัยท้องถิ่นสนใจ เช่น การเยี่ยมชมแปลงทดลองการปลูกไม้สนชนิดต่างๆ ของโครงการวิจัยอื่นๆ การเยี่ยมชมกิจกรรมการปลูกสร้าง และการใช้ประโยชน์ไม้จากสวนป่าของรัฐ หรือเอกชน

2) การประชุมกลุ่มย่อย ซึ่งจะเป็นกิจกรรมที่จะดำเนินการ เพื่อระดมความคิดร่วมวางแผน และดำเนินงานต่างๆ ร่วมกันระหว่างนักวิจัย และกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งเป็นเวทีในการเผยแพร่ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารที่โครงการต้องการจะนำเสนอ เช่น เป้าหมายของโครงการวิจัยต่างๆ กระบวนการทำงาน ผลการวิจัยที่ได้รับ แนวทางในการนำไปสู่การใช้ประโยชน์ของชุมชนหรือกลุ่มเป้าหมายอื่นๆ

3) การประชุมเชิงปฏิบัติการ ทั้งนี้จะคัดเลือกประเด็นที่น่าสนใจ หรือผลการวิจัยที่เชื่อมโยงสู่การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน นำมาจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ รวมทั้งระดมสมองในการนำไปสู่การใช้ประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่

4) การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ต่างๆ เช่น วิดีโอ เว็บไซต์ หนังสือ เป็นต้น เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ ประสบการณ์ต่างๆ สู่สมาชิกในชุมชน และสาธารณชนอื่นๆ ต่อไป

ทั้งนี้ในการดำเนินกิจกรรมแต่ละครั้ง นักวิจัยจะวางแผนการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีการจดบันทึก และการสังเกตการณ์พฤติกรรม หรือผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้นสะท้อนบทเรียน อุปสรรคปัญหา ข้อจำกัดต่างๆ เพื่อวางแผนการดำเนินการใหม่ในกิจกรรมเดิม หรือพัฒนากิจกรรมใหม่ ซึ่งกระบวนการนี้จะเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

3.1.9.5 การสรุปผลการดำเนินงาน และการสะท้อนบทเรียน และประสบการณ์ที่ได้รับจากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อระดมความคิดเห็น ประเมินผลสิ่งที่ได้ดำเนินการมา ผลที่ได้รับประโยชน์ที่เกิดขึ้นทั้งต่อชุมชน โครงการฯ อุปสรรค ปัญหา และแนวทางที่จะดำเนินงานร่วมกันต่อ

3.2 สถานที่ดำเนินการวิจัย

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงวัดจันทร์ ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดเชียงใหม่ โดยทำการศึกษาในพื้นที่ชุมชนบ้านวัดจันทร์-ห้วยอ้อ บ้านแจ่มน้อย และบ้านเด่น ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดเชียงใหม่